

УДК 336.717.1: 330.131.7

JEL Classification: G210; G280; A190

Жердецька Лілія,

д.е.н., доцент, завідувачка кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5398-868X>
lzherdetska@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМНОГО РИЗИКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є процеси регулювання системного ризику банківського сектору економіки. Ураховуючи незначний досвід використання макропруденційного інструментарію, одним з найбільш проблемних місць є відсутність виробленого нового наукового знання та концептуалізації підходів до регулювання системного ризику банківського сектору економіки.

Методологія. Інформаційною базою дослідження стали наукові публікації, присвячені проблемам державного регулювання банківського сектору економіки, забезпечення фінансової стабільності та мінімізації системного ризику. Використані такі методи дослідження: наукова абстракція, індукція та дедукція, аналіз та синтез (при уточненні категоріального апарату дослідження та систематизації теорій державного регулювання економіки); системно-структурний аналіз (при структуризації теорій регулювання за цілями та обґрунтуванням необхідності державного втручання в економіку); логіко-історичний (при здійсненні періодизації розвитку концептуальних засад регулювання банківського сектору економіки). Синергізм сучасних теорій економічного регулювання став підґрунтям концептуалізації створення ефективної системи регулювання банківського сектору економіки.

Результати. На підставі теоретичних узагальнень в статті виокремлено два основні підходи до економічного регулювання – позитивний та нормативний. Базуючись на здобутках сучасних теорій регулювання, сформульовано необхідність та цілі регулювання банківського сектору економіки: на мікрорівні – це захист прав споживачів банківських послуг та забезпечення фінансової стійкості банків; на макрорівні – підтримання цінової стабільності, забезпечення фінансової стійкості банківського сектору економіки та здійснення позитивного внеску в економічне зростання.

Наукова новизна. У статті розроблено концептуальні підходи щодо здійснення регулювання системного ризику банківського сектору економіки.

Теоретична та (або) практична значущість. Запровадження запропонованих підходів підвищить раціональність та обґрунтованість рішень державних інституцій у сфері регулювання банківського сектору економіки.

Ключові слова: державне регулювання економіки, нормативний та позитивний підходи до регулювання, цілі державного регулювання, банк, банківський сектор, системний ризик, пруденційне та захисне регулювання.

Zherdetska Liliia,

Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Head of the Department of Banking,
Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5398-868X>
lzherdetska@gmail.com

CONCEPTUALIZATION OF MODERN THEORIES OF SYSTEM RISK REGULATION OF THE BANKING SECTOR OF THE ECONOMY

Object of study. The object of the study is the process of regulating the system risk of the banking sector of the economy. Given the limited experience in the use of macroprudential tools, one of the most problematic areas is the lack of new scientific knowledge and conceptualization of approaches to regulating the systemic risk of the banking sector of the economy.

Methodology. The information base of the research have become the scientific publications on the issues of state regulation of the banking sector of the economy, ensuring financial stability and minimizing system risk. The following research methods such as: scientific abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis (with clarification of the categorical apparatus of research and systematization of theories of state regulation of the economy); system-structural analysis (in structuring theories of regulation by objectives and justification of the need for government intervention in the economy); logical-historical (in the periodization of the development of conceptual principles of regulation of the banking sector of the economy) have been used in the study. The synergy of modern theories of economic regulation has become the basis for the conceptualization of an effective system of regulation of the banking sector of the economy.

Results. Based on theoretical generalizations, two main approaches to economic regulation - positive and normative have been identified in the article. Based on the achievements of modern theories of regulation, the need and

goals of regulation of the banking sector of the economy have been formulated: at the micro level - is the protection of the rights of consumers of banking services and ensuring the financial stability of banks; at the macro level - maintaining price stability, ensuring the financial stability of the banking sector of the economy and making a positive contribution to economic growth.

Scientific novelty. The conceptual approaches to the regulation of system risk of the banking sector of the economy have been developed in the article.

Theoretical and (or) practical significance. The implementation of the proposed approaches will increase the rationality and validity of decisions of state institutions in the field of regulation of the banking sector of the economy.

Keywords: state regulation of economy, normative and positive approaches to regulation, goals of state regulation, bank, banking sector, systemic risk, prudential and protective regulation.

Жердецька Лілія,

д.э.н., доцент, заведуюча кафедрою банківського дела,
Одеський національний економічний університет, г. Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5398-868X>
lzherdetska@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОВРЕМЕННЫХ ТЕОРИЙ РЕГУЛИРОВАНИЯ СИСТЕМНОГО РИСКА БАНКОВСКОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Объект исследования. Объектом исследования являются процессы регулирования системного риска банковского сектора экономики. Учитывая незначительный опыт использования макропруденциального инструментария, одним из самых проблемных мест является отсутствие выработанного нового научного знания и концептуализации подходов к регулированию системного риска банковского сектора экономики.

Методология. Информационной базой исследования стали научные публикации, посвященные проблемам государственного регулирования банковского сектора экономики, обеспечение финансовой стабильности и минимизации системного риска. В работе использованы следующие методы исследования: научная абстракция, индукция и дедукция, анализ и синтез (при уточнении категориального аппарата исследования и систематизации теорий государственного регулирования экономики); системно-структурный анализ (при структуризации теорий регулирования по целям и обоснованием необходимости государственного вмешательства в экономику) логико-исторический (при осуществлении периодизации развития концептуальных основ регулирования банковского сектора экономики). Синергизм современных теорий экономического регулирования стал основой концептуализации создания эффективной системы регулирования банковского сектора экономики.

Результаты. На основании теоретических обобщений в статье выделены два основных подхода к экономическому регулированию – позитивный и нормативный. Основываясь на достижениях современных теорий регулирования, сформулированы необходимость и цели регулирования банковского сектора экономики: на микроуровне – это защита прав потребителей банковских услуг и обеспечение финансовой устойчивости банков; на макроуровне – поддержание ценовой стабильности, обеспечение финансовой устойчивости банковского сектора экономики и осуществление позитивного вклада в экономический рост.

Научная новизна. В статье разработаны концептуальные подходы к формированию эффективной системы регулирования банковского сектора экономики.

Практическая и (или) теоретическая значимость. Внедрение предложенных подходов повысит рациональность и обоснованность решений государственных институтов в сфере регулирования банковского сектора экономики.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, нормативный и позитивный подходы к регулированию, цели государственного регулирования, банк, банковский сектор, системный риск, пруденциальное и защитное регулирование.

DOI: 10.32680/2409-9260-2020-1-2-274-275-119-132

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Фінансова нестабільність банківського сектору економіки, з одного боку, може бути спричинена ситуацією в інших секторах, призводячи до викривлення ролі банків у фінансовій системі; а з іншого боку, накопичується саме в банківському секторі, проте має властивість через кредитні та банківські кризи розповсюджуватися на інші сектори економіки та за межі національних економік. Зазначене вище та руйнівні наслідки розповсюдження фінансової нестабільності зумовлюють необхідність її регулювання. Сучасні трансформації світового економічного простору, його глобалізація, фінансіалізація та дигіталізація потребують як вивчення існуючих концепцій та теорій регулювання банківського сектору економіки, так і визначення пріоритетних напрямів покращення науково-методологічних засад регулювання фінансової стабільності та системного ризику банківського сектору

економіки. Умови невизначеності та фінансової крихкості потребують розвитку та обґрунтування концептуальних підходів щодо здійснення регулювання системного ризику банківського сектору економіки. Зазначене вище доводить актуальність теми дослідження, зумовлює його мету та завдання.

Об'єкт дослідження та аналіз існуючих рішень проблем.

Об'єктом дослідження є процеси регулювання системного ризику банківського сектору економіки. Ураховуючи незначний досвід використання макропруденційного інструментарію, одним з найбільш проблемних місць є відсутність виробленого нового наукового знання та концептуалізації підходів до регулювання системного ризику банківського сектору економіки.

У сучасній економічній літературі існує низка фундаментальних досліджень у сфері державного регулювання економіки в цілому та банківського сектору й системного ризику зокрема. У праці [1, с. 32] здійснено критичний аналіз теорій економічного регулювання, а також обґрунтовано сучасні трансформації функцій центрального банку через призму розвитку теорій державного регулювання банківського сектору економіки. У монографічному дослідженні [2, с. 151] розглядаються теоретичні засади й сучасні тенденції державного регулювання банківського сектору економіки. Про необхідність здійснення антикризового регулювання банківської діяльності йде мова в роботі [3, с. 215], натомість у дослідженні [4, с. 89] серед причин необхідності регулювання банківської діяльності зазначається асиметрія інформації.

Варто зауважити, що криза 2007–2008 рр. змусила науковців та практиків банківської справи переглянути підходи до регулювання банківського сектору економіки. Зокрема, особливого значення набули питання забезпечення макрофінансової стабільності, що досягається ефективним запровадженням інструментарію макропруденційної політики у сфері мінімізації системного ризику [5, с. 241]. Однак сьогодні вже з'являються дослідження, які присвячено питанням оцінки ефективності державного регулювання системного ризику банківського сектору економіки на засадах використання інструментарію макропруденційної політики. У дослідженні [6, с. 355] доведено вплив акту Додда-Франка та правила Волкера на фінансову стабільність: встановлено, що їхнє запровадження знижує очікування щодо банкрутства банків (особливо системно важливих), проте дещо знижує рентабельність власного капіталу. Окремі науковці зазначають негативний вплив макропруденційного інструментарію на економічне зростання, що може у підсумку чинити негативний ефект і на фінансову стабільність у банківському секторі [7, с. 11]. Отже, питання концептуалізації регулювання системного ризику банківського сектору економіки набуває особливої актуальності, ураховуючи потенційні протиріччя при застосуванні макропруденційного інструментарію.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Як свідчать результати проведеного аналізу літературних джерел із досліджуваної проблематики, наразі немає єдиної точки зору та концептуального узагальнення існуючих емпіричних й теоретичних розробок щодо регулювання системного ризику банківського сектору економіки. Тому вважаємо, що питання розвитку сучасних теорій регулювання, визначення цілей та структуризації регулювання системного ризику банківського сектору економіки потребують подальшого розвитку. Зокрема необхідно розробити концептуальні підходи щодо здійснення регулювання системного ризику банківського сектору економіки, які визначатимуть рівні, цілі, суб'єкти та види такого регулювання.

Формулювання мети статті та завдань дослідження.

Метою дослідження є розробка концептуальних підходів до формування ефективної системи регулювання системного ризику банківського сектору економіки. Досягнення мети потребує постановки та вирішення наступних завдань:

1. Обґрунтувати необхідність державного регулювання економіки в цілому та банківського сектору зокрема, базуючись на класифікації теорій державного регулювання економіки.
2. Визначити організаційний базис та цілі регулювання банківського сектору економіки.
3. Розробити рекомендації щодо складових регулювання системного ризику банківського сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів.

Перші теоретичні обґрунтування необхідності державного втручання в економіку, які стали основою формування сучасних концепцій державного регулювання, з'явилися на початку 1970 рр.

XX ст., що у часі відповідає й розвитку концептуальних засад системного ризику як основної загрози фінансової стабільності. З того часу ці теоретичні підходи доповнювалися, удосконалювалися та розвивалися (рис. 1).

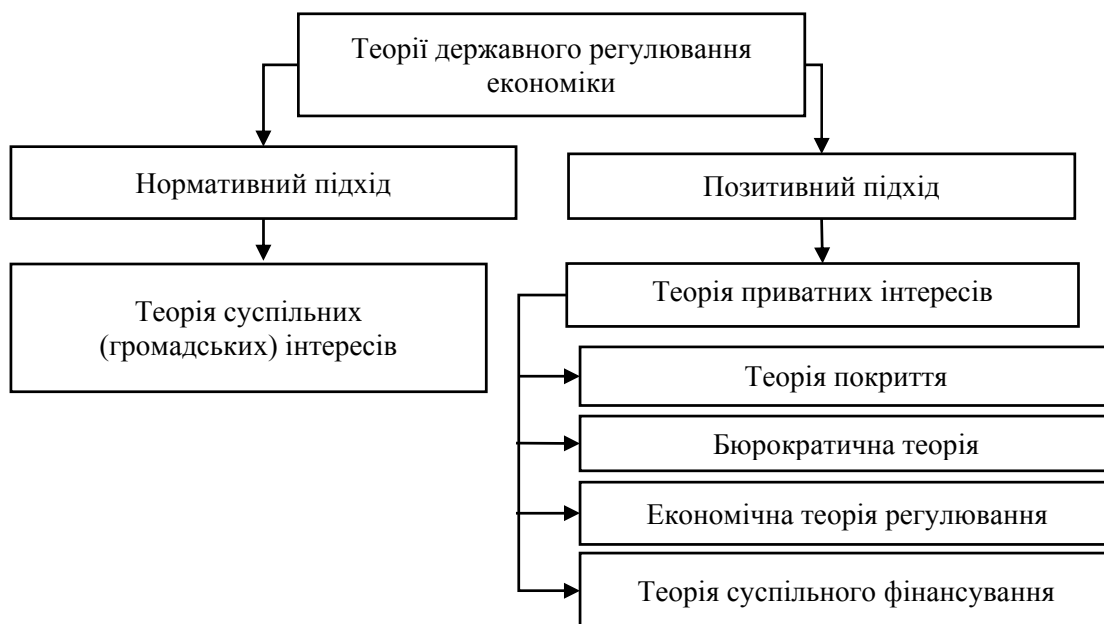

Рис. 1. Класифікація теорій державного регулювання економіки

Джерело: складено автором за даними [1]

Відповідно до даних, представлених на рис. 1, дійдемо висновку, що теорії економічного регулювання поділяють на два підходи – нормативний та позитивний. Сутність нормативного підходу ґрунтується на теорії суспільних інтересів, яка визначає необхідність та зміст державного регулювання. Об'єктом дослідження у межах нормативного підходу є ідеальна ситуація, в якій суб'єкти регулювання діють в інтересах суспільства, виправляючи недосконалості ринку; регулювання базується на ідентифікації обставин, які можуть призвести до порушення ринкової рівноваги. Натомість позитивний підхід базується на теорії приватних інтересів та виходить із твердження, що кожен із суб'єктів регулювання має свої власні цілі.

У зв'язку з цим, вважаємо, що обґрунтування цілей регулювання банківського сектору економіки в цілому та системного ризику зокрема повинно здійснюватися на засадах нормативного підходу та теорії суспільних (громадських) інтересів. Нормативний підхід історично виник першим, а назву свою отримав, оскільки базується на припущенні, що державне регулювання є бажаним для виправлення недоліків ринку та завжди має на меті забезпечення врахування суспільних інтересів.

У літературі, що стосується теорії суспільних інтересів, існують чотири основні припущення [1, с. 54]: (1) досконала інформація; (2) регулятори, прагнуть дотримуватися суспільних інтересів; (3) окремі ринки надзвичайно нестабільні та неефективні; (4) регулювання не потребує значних витрат державних коштів. Регулювання, в тому числі й банківського сектору, здійснюється з метою дотримання суспільних інтересів та здійснюється за умови, якщо ринок не може забезпечити досягнення цієї мети. Серед основних причин, які зумовлюють неспроможність ринку забезпечити економічний розвиток на засадах дотримання суспільних інтересів є структура ринку (наприклад, природна монополія), асиметрична інформація та вплив зовнішніх чинників, так званих екстерналій.

Варто зауважити, що банківські ринки більшості країн світу (у тому числі й України) не відносяться до монопольного, однак можуть потребувати регулювання з боку органів, які мають на меті підтримання конкуренції в галузі. Проте необхідність здійснення такого регулювання зумовлюється не монополією, а іншою передумовою, яка визначає недосконалість ринку, – це асиметрія інформації та моральний ризик з боку системно важливих банків. Ураховуючи зазначене вище, необхідність здійснення державного регулювання банківського сектору економіки відповідно до теорії суспільних інтересів зумовлюється наявністю асиметрії інформації та уразливістю банківського сектору до зовнішніх потрясінь (шоків, екстерналій).

Асиметрія інформації характеризує ситуацію, коли одні учасники ринку інформовані більше, ніж інші. Це, зазвичай, проявляється, коли продавець товару або послуги має більше знань, ніж

покупець. Майже всі економічні операції пов'язані з асиметрією інформації, що й формує поняття недосконалості ринку в межах теорії суспільних інтересів та зумовлює необхідність держаного регулювання економіки. Варто зазначити, що асиметрія інформації найчастіше досліджується на товарних ринках. Водночас цей феномен властивий і ринкам послуг, у тому числі й фінансових. Схематично можливі напрями асиметрії інформації у банківському секторі економіки зображено на рис. 2.

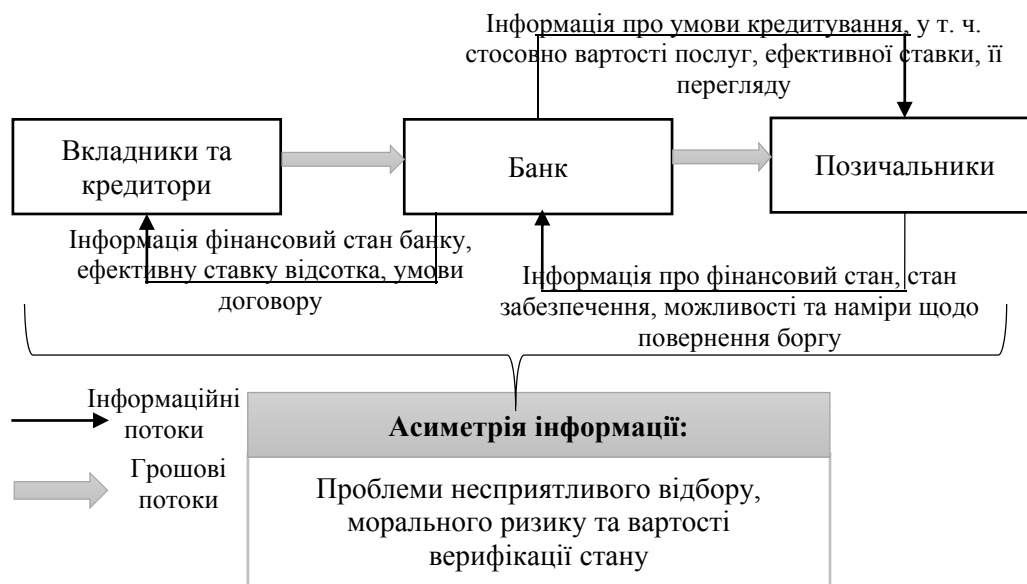

Рис. 2. Напрями прояву асиметрії інформації у банківському секторі економіки
Джерело: розроблено автором

За даними, представленими на рис. 2, можна виділити такі основні напрями асиметрії інформації в банківському секторі економіки: інформація, що надає банк вкладнику стосовно фінансового стану банку та умов депозитного договору (у цьому випадку неправдиву інформацію може надавати банк для збільшення кількості клієнтів та ресурсів); інформація, яку надає банк позичальнику стосовно вартості обслуговування та перегляду умов договорів (банк може приховувати реальну вартість позички та маскувати можливість перегляду контракту в односторонньому порядку); інформація, яку надає позичальник банку (позичальник може приховувати інформацію про свій фінансовий стан, стан забезпечення, наміри повертати позичку).

Виходячи із загального розуміння функціонування банківського сектору економіки, дійдемо висновку, що існують кілька основних проблем, що виникають через асиметрію інформації: проблема несприятливого відбору (adverse selection); проблема ризику недобросовісності (moral hazard); проблема вартісної верифікації стану (costly state verification) [8, с. 3]. Це означає, що для повноцінного функціонування банківського сектору економіки потрібна раціонально організована, доступна широкому колу клієнтів банку інформація.

Концепція фінансового посередництва як делегованого моніторингу, в основі якої лежить мінімізація витрат виробництва інформації (витрат на моніторинг позичальника), необхідної для вирішення проблеми стимулювання поведінки позичальника (посередника) в інтересах кредитора пояснює діяльність кредиторів і позичальників на кредитному ринку в умовах виникнення морального ризику (moral hazard) (Diamond D. Financial Intermediation as a Delegated Monitoring: A Simple Example, 1996). Діяльність фінансових посередників (у т.ч. й банків) розглядається як агентів багатьох інвесторів (вкладників), які передають посередникам свої грошові кошти для кредитування підприємств і делегують їм повноваження у сфері здійснення моніторингу кредитних контрактів, який потребує додаткових витрат (так званий «дорогий» або «коштовний» моніторинг). Така діяльність посередників по делегованому моніторингу має істотні переваги для кредиторів, оскільки інакше вони були б вимушені збільшити свої зусилля і витрати на моніторинг. Тому кредиторам вигідно звернутися за допомогою до посередників, які досягають значної переваги у витратах на моніторинг порівняно з прямим фінансуванням. Проте діяльність посередника по моніторингу і кредитуванню також породжує проблему стимулювання, але, це вже стосується надійної діяльності самого посередника. Описана вище проблема є типовою агентською

проблемою, пов'язаною з ситуацією морального ризику. Ця ситуація означає неможливість для вкладника спостереження реальних зусиль агенту по моніторингу і доступу до отримуваної їм інформації, а головне – наявність загрози прихованої дії агенту-посередника зі штучного заниження виплат від проєктів, що отримуються вкладниками. Агентська проблема означає необхідність «моніторингу суб'єкта моніторингу» і викликає появу у вкладників-принципалів особливих агентських витрат, або, точніше, – витрат делегування.

Подолання недостовірності інформації, що надає банк вкладнику потребує дотримання ринкової дисципліни, що означає можливості вкладників коректно інтерпретувати інформацію про зміну фінансових показників діяльності банків. В економічній літературі виділяють три механізми ринкової дисципліни [9, с. 1452]: кількісний (скорочення клієнтської бази у випадку погіршення фінансового стану банку); ціновий припускає, що вкладники вимагатимуть підвищеного рівня дохідності у випадку погіршення фінансової стійкості банку); структурний (скорочення строку залучення ресурсів та зростання частки поточних депозитів).

Проблеми несприятливого відбору та морального ризику з боку позичальників банки вирішують, здійснюючи раціонування кредиту. При здійсненні раціонування позички банки занижують процентні ставки щодо рівноважного рівня та вимагають додаткові гарантії її повернення – грошові потоки, забезпечення тощо. Зазначене пояснюється наступним: високі процентні ставки не сприятимуть залученню передусім серйозних клієнтів, що мають проєкти з невисоким рівнем економічної віддачі та не схильні до ризику. З іншого боку, недобросовісний позичальник може погодитися на підвищені процентні ставки, аби отримати кредит. Таким чином, знижується кількість ризикових проєктів та частка недобросовісних позичальників. У випадку з іпотечними цінними паперами в США, невірне визначення якості яких відносять до негативних чинників розгортання фінансової кризи 2007 р., проблема асиметрії інформації виявилася в тому, що їх емітент мав більше інформації, ніж інвестор, щодо якості пропонованих цінних паперів та іпотечних кредитів, які формували ці цінні папери.

Загальна інформованість сама по собі створює нові умови у взаєминах учасників кредитного ринку. Боротьба з асиметрією може бути ефективною тільки за умови її системності. У подоланні асиметрії інформації між суб'єктами економічних відносин на кредитному ринку велику роль відіграє держава та центральні банки, що встановлюють системи ліцензування, нормативів, обмежень та інших методів зниження негативного впливу асиметрії інформації.

Узагальнення здобутків теорії суспільних інтересів та аналіз напрямів прояву асиметрії інформації у банківському секторі економіки дозволяє сформулювати наступні цілі державного регулювання на мікрорівні:

- захист прав споживачів (забезпечити надання банками достовірної інформації про послуги та фінансовий стан);

- забезпечення стійкості окремих банків (ліцензування діяльності, здійснення мікропруденційного нагляду, у т.ч. проведення регулярних інспекційних перевірок).

Наступне поняття, яке характеризує недосконалість ринку, – це уразливість банківського сектору економіки до зовнішніх потрясінь та вплив зовнішніх чинників (екстерналій). Екстерналії в економічній літературі визначаються як не опосередкований ринком вплив ринкової транзакції на третіх осіб. Відповідно до концепції зовнішніх впливів (екстерналій) екстерналії представляють собою «залишкову форму внутрішніх ефектів», а «зовнішні наслідки виникають, коли є негативні або позитивні ефекти у споживанні або виробництві економічного агенту» (Marshall, A. Principles of Economics 1997 [1920]; Pigou, A. The Economics of Welfare, 1932 [1920]). Екстерналії зумовлюють неспроможність ринку здійснювати ефективний розподіл ресурсів. Для повернення ринку в стан рівноваги необхідно або перетворити зовнішні ефекти у внутрішні, або створити умови для зникнення відмінностей між приватними і суспільними оцінками, тобто побудувати механізм, при якому економічні суб'єкти включали б зовнішні витрати і вигоди в свої власні витрати.

Концепцію екстерналій, розроблену зазначеними вище вченими, також розглядають в економічній літературі, присвяченій регулюванню банківського сектору економіки [10]: реалізація активів банку в умовах нестабільності (так звані «fire sale») може призвести до негативних зовнішніх впливів (інформаційної загрози, зв'язків та ризику контрагентів) щодо інших банків сектору; натомість здійснення своєчасного регулювання може пом'якшити вплив негативних зовнішніх чинників.

Варто зауважити наявність й позитивного ефекту від прояву зовнішніх чинників (екстерналій): окремі банки витрачають багато коштів й зусиль на вивчення ринкової інформації та обґрунтування рівня процентних ставок (відповідно до рівня ризику та необхідної дохідності), у той час як інші встановлюють ставки, орієнтуючись на обґрунтовані іншими банками.

Проте у контексті завдань формулювання цілей регулювання та предмету дослідження вплив екстерналій на діяльність банків потребує виділення таких напрямів: дослідження макроекономічних екстерналій (macroeconomic externalities) та так званих «банківських панік» чи «набігів вкладників» (bank run).

Специфіка діяльності банків, що визначається рівнем фінансового левериджу й трансформацією ресурсів, спричиняє їхню уразливість до впливу зовнішніх несприятливих чинників: зовнішні потрясіння можуть спричинити погіршення фінансової стабільності як окремих банків, так і сектору в цілому. Банки пропонують вкладникам поточні та строкові депозити, які дозволяють вкладникам вилучати фіксовану суму за вимогою або після закінчення строку договору. У випадку перевищення попиту на зняття коштів із депозитних рахунків над наявним обсягом високоліквідних активів, розпочинається криза ліквідності, і банк повинен продати свої активи («fire sale»). Ця проблема неліквідності може призвести до втрати банком платоспроможності та розповсюдження негативного ефекту у межах усього банківського сектору економіки. Додатковий попит на вилучення коштів із депозитних рахунків зростає в періоди нестабільності чи навіть в умовах виникнення негативної інформації; вилучення вкладниками коштів зі своїх рахунків за умови отримання ними додаткової негативно інформації свідчить про наявність феномена «банківської паніки» (bank run).

Пов'язуючи між собою основні причини, які зумовлюють необхідність здійснення регулювання банківського сектору економіки у межах нормативного підходу, варто зазначити наступне: інформаційна асиметрія, яка існує між банками, позичальниками та вкладниками, а також трансформація строків погашення, яку банки здійснюють шляхом інвестування короткострокових депозитів у довгострокові активи, наражають банки на зумовлену відтоком депозитів кризу ліквідності.

Недосконалість ринку, пов'язана із існуванням екстерналій, безпосередньо стосується питань виникнення системного ризику: з одного боку, банки в умовах асиметрії інформації та ролі в економіці можуть створювати екстернації (розповсюдження негативних наслідків банківських криз); з іншого боку, екстерналії, які виникають в інших секторах можуть чинити вплив на діяльність банків (падіння цін на активи після надмірного зростання, валютні, боргові кризи та ін.).

Отже, на засадах теорії суспільних інтересів можна сформулювати необхідність регулювання банківського сектору економіки на макрорівні:

- забезпечення фінансової стабільності;
- цінової стабільності;
- здійснення позитивного внеску в економічне зростання.

Підсумовуючи здобутки нормативного підходу та теорії суспільних інтересів, варто зауважити хибний та дискусійний характер їхніх окремих припущень. Хибним вважаємо припущення щодо досконалості ринкової інформації: банківський сектор економіки характеризується асиметрією інформації, що потребує державного регулювання. Дискусійними є положення стосовно того, що регулятори, прагнуть дотримуватися суспільних інтересів (для перехідних економік це твердження безумовно є хибним), а регулювання не потребує значних витрат державних коштів (це твердження потребує перевірки на основі вимірювання витрат на підтримання фінансової стабільності). Водночас твердження, що окремі ринки надзвичайно нестабільні та неефективні дозволило визначити основні напрями недосконалості банківського сектору економіки та обґрунтувати цілі регулювання на мікро- та макрорівнях.

Вважаємо, що на практиці суб'єкти регулювання не завжди діють з метою забезпечення суспільних інтересів, що зменшує цінність та ефективність державного регулювання економіки. Саме тому формування ефективної системи регулювання потребує врахування здобутку позитивного підходу та теорії приватних інтересів. Під ефективною системою регулювання пропонуємо розуміти сукупність суб'єктів регулювання, організацію їхньої взаємодії, які мають права та обов'язки застосовувати певний інструментарій регулювання та несуть відповідальність за результати прийнятих рішень на засадах дотримання суспільних інтересів та поставлених цілей.

Позитивний підхід до регулювання виник у межах Чиказької школи [1, с. 24] та базується на припущенні, що кожен із суб'єктів державного регулювання економіки виходить передусім із власних, а не суспільних інтересів. Наприклад, представники уряду країни мають на меті бути обраними (переобраними), і меншою мірою турбуються про досягнення довгострокового позитивного ефекту. Саме тому реалізація позитивного підходу передбачає формування чіткого алгоритму прийняття політичних рішень на засадах визначення змісту та структури банківського регулювання. Позитивний підхід базується на теорії приватних інтересів, у межах якої додатково

виділяють: теорію покриття, бюрократичну теорію, економічну теорію регулювання та теорію громадського фінансування.

Необхідно зауважити, що стосовно окремих теорій немає наукового консенсусу стосовно віднесення до нормативного чи позитивного підходу до регулювання. Зокрема це стосується теорії покриття. Проте в науковій літературі доведена належність теорії до позитивного підходу: прихильники розглядають процес регулювання, за допомогою якого регуляторні органи діють під впливом представників банківського сектору економіки [1, с. 29]. Відповідно до цієї теорії створення невеликих регуляторних органів легше організувати, ніж групи, які б представляли інтереси великої кількості учасників (наприклад, асоціація банків буде більш ефективною порівняно із асоціацією вкладників). Водночас до недоліків варто віднести наступні: на практиці теорія покриття не відрізняється від теорії суспільних інтересів у її припущенні про те, що регулювання реалізується на користь суспільних інтересів (проте не всього суспільства, а певних груп); теорія не пояснює механізми регулювання секторів економіки, які можуть мати суперечливі інтереси; теорія захоплення ігнорує той факт, що регулювання служить інтересам споживачів, а не інтересам банківського сектору; банки як представники суспільних інтересів не зацікавлені у регулюванні унаслідок його негативного впливу на прибутковість. Вочевидь, перелічені вище недоліки унеможливають здійснення регулювання банківського сектору економіки на засадах теорії покриття, проте існування чисельних випадків лобіювання представниками банківського бізнесу своїх інтересів на засадах пом'якшення банківського регулювання зумовлює необхідність врахування положень цієї теорії.

Теорія економічного регулювання походить від теорії суспільного вибору та визначається як «економічне дослідження неринкових рішень» (Stigler, G. The Theory of Economic Regulation, 1971). У цьому контексті теорія економічного регулювання виходить з припущення, що регулювання є суспільним благом, розподіл якого регулюється законами попиту та пропозиції. Попит формують промислові та банківські групи, які є більш поінформованими порівняно зі споживачами їхніх продуктів та послуг. Натомість пропозицію регулювання як суспільного блага надають суб'єкти державного регулювання. Отже, на відміну від теорії суспільних інтересів, державне втручання не прагне виправити неефективність ринку, але враховує той факт, що існує регулювання для просування інтересів політично ефективних груп. Науковці в якості прикладу реалізації цієї теорії наводять можливість регулювання банківських ризиків на основі підходу внутрішніх рейтингів (банки самостійно визначають підходи та моделі кількісної оцінки ризиків). Варто додати, що цей приклад може бути поясненням теорії економічного регулювання в банківському секторі, проте це потребує додаткового обґрунтування внутрішніх моделей оцінки ризиків при здійсненні регулювання.

Наступна теорія, яку варто розглядати в межах теорії приватних інтересів – це теорія бюрократії [1, с. 26], яка пояснює поширення регулювання та надмірне регулювання банківського сектору економіки. Основним компонентом аналізу теорії бюрократії є державний бюрократ – у випадку банківського регулювання цю роль виконує центральний банк. Діяльність центрального банку на засадах бюрократичної теорії регулювання розглядається як надання регуляторних, моніторингових та наглядових послуг зацікавленим особам: банкам, споживачам банківських послуг, уряду тощо. Однак ускладнення виникають унаслідок того, що такі регуляторні «товари та послуги» надаються не через ринковий процес, а в порядку, встановленому регулятором. Центральний банк, маючи інформаційну перевагу порівняно з ринковими контрагентами, може здійснювати ефективне регулювання банківського сектору економіки, яке не пов'язане із великими втратами. Останнє твердження є основним недоліком цієї теорії, оскільки реалізація системного ризику банківського сектору економіки спричинила необхідність значних державних витрат, пов'язаних із «порятунком» системно важливих банків, а доцільність таких витрат ще й нині спричиняє дискусію в економічній літературі.

Остання теорія, що розглядається в межах позитивного підходу та теорії приватних інтересів – це теорія суспільного фінансування [1, с. 33]. Відповідно до цієї теорії вагомою економічною причиною банківського регулювання є державне фінансування. Державне фінансування є результатом банківського регулювання, оскільки регулювання у формі контролю за капіталом та фінансовий протекціонізм заохочують банки фінансувати державний сектор. Отже, чим вище рівень державного фінансування, тим менше уряд зацікавлений в дерегуляції банківського сектору. Відповідно до цієї теорії суб'єкт регулювання як державний орган діє на засадах дотримання державних інтересів, які, однак, можуть змішуватися із інтересами уряду. Зазначене, доводить необхідність забезпечення незалежності центрального банку.

Синергізм сучасних теорій економічного регулювання дозволяє сформулювати концептуальні підходи до формування ефективної системи регулювання банківського сектору економіки (рис. 3).

Рис. 3. Концептуальні підходи до формування ефективної системи регулювання банківського сектору економіки

Джерело: розроблено автором

Відповідно до даних, представлених на рис. 3, цілі регулювання банківського сектору економіки (підтримання цінової стабільності, забезпечення фінансової стійкості банківського сектору економіки, здійснення позитивного внеску в економічне зростання, захист прав споживачів банківських послуг та забезпечення фінансової стійкості банків) формуються із урахуванням нормативного підходу та забезпечення суспільних інтересів. Натомість організація регулювання повинна мінімізувати можливість функціонування суб'єктів регулювання з метою забезпечення власних (а не суспільних) інтересів. На цій основі необхідно зауважити, що синергізм втілюється у формуванні системи регулювання на засадах створення мотивів, правил, протитяг та механізмів взаємодії для суб'єктів регулювання, які б їх стимулювали до досягнення поставлених цілей.

Варто зазначити щодо необхідності розмежування цілей регулювання банківського сектору економіки залежно від рівнів. Метою регулювання на мікрорівні є подолання наслідків асиметрії інформації на засадах забезпечення фінансової стійкості окремих банків та захисту прав споживачів банківських послуг. Водночас розповсюдження системного ризику після 2007 р. доводить той факт, що фінансова стійкість окремих банків не є запорукою підтримання стабільного функціонування всього банківського сектору економіки. Саме тому й виникає необхідність вироблення політики та інструментарію підтримання макроекономічної стабільності (обмеження системного ризику та втрат для економіки), що втілюється у таких цілях банківського регулювання, як: забезпечення фінансової стабільності банківського сектору економіки; здійснення позитивного внеску в економічне зростання та підтримання цінової стабільності.

Узагальнення теоретичних засад регулювання банківського сектору економіки дозволило обґрунтувати концептуальні засади регулювання системного ризику, яка характеризується рівнями, суб'єктами, цілями, підходами та інструментами (рис. 4).

Регулювання системного ризику здійснюється на міжнародному та національному рівнях; національний рівень, у свою чергу, має міжвідомчий, стратегічний та тактичний субрівні. Кожен із суб'єктів здійснює внесок у регулювання системного ризику у межах своїх цілей, завдань та інструментів впливу на макро- та мікрорівнях.

До суб'єктів регулювання системного ризику на міжнародному рівні передусім відносяться: Рада з фінансової стабільності (FSB) [11], Базельський комітет Банку міжнародних розрахунків [12] та Європейська Рада з системних ризиків [13]. Також внесок у формування аналітичного забезпечення фінансової стабільності здійснюють Міжнародний валютний фонд та Світовий банк.

Цілями суб'єктів міжнародного рівня (та ін.) є сприяння забезпеченню глобальної фінансової стабільності та уніфікація інструментів макропруденційного регулювання.

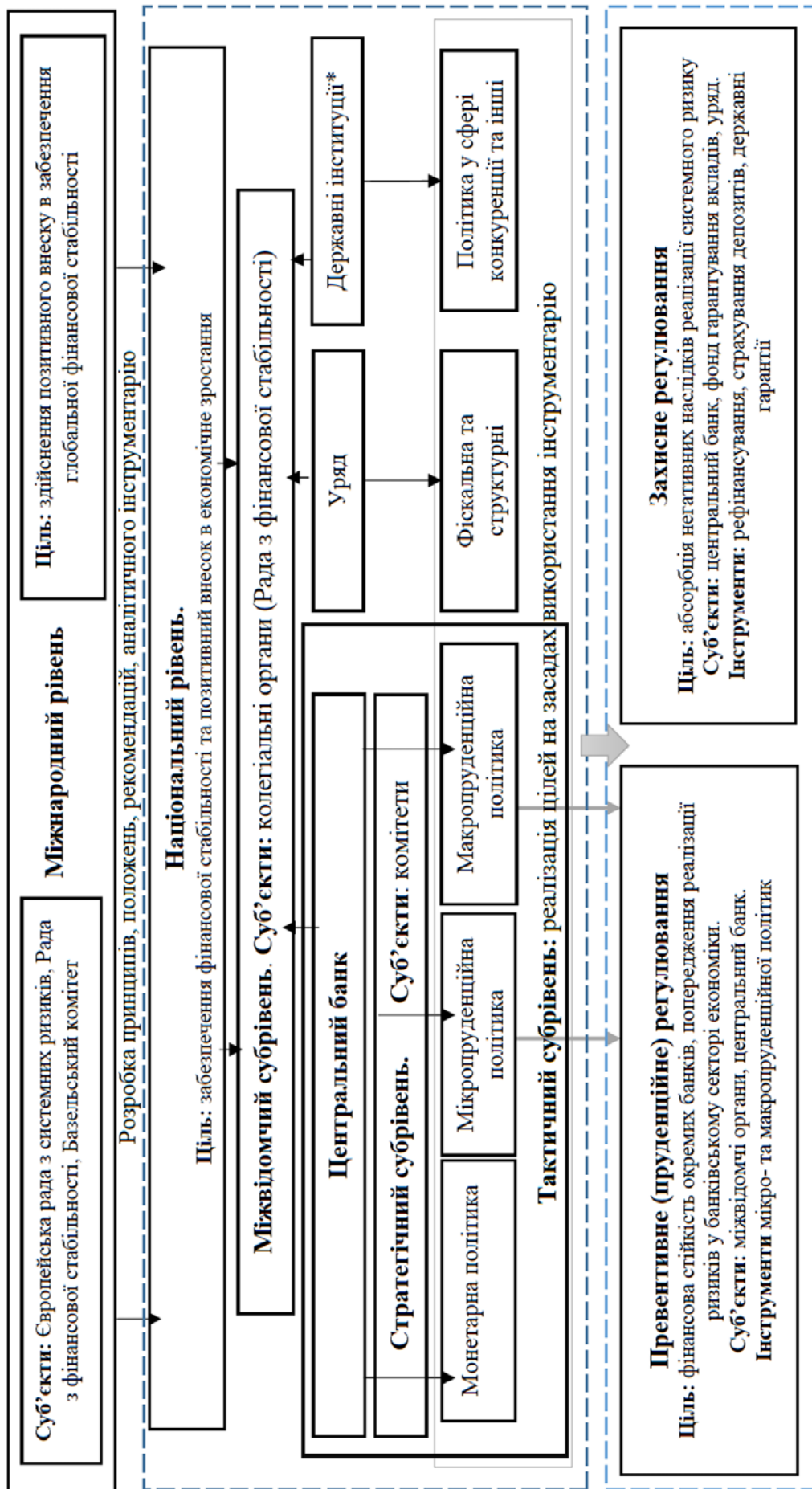

Рис. 4. Концептуальні засади регулювання системного ризику банківського сектору економіки
* в Україні політику у сфері конкуренції формувє Антимонопольний комітет

Джерело: розроблено автором

Необхідно зазначити, що міжнародні організації не чинять прямого директивного впливу на процеси регулювання системного ризику, тому до інструментів реалізації їхньої політики можна віднести аналітичні розробки, положення стосовно оцінки системного ризику та інструментарію регулювання, які не мають директивного характеру. Водночас, ураховуючи сучасні процеси глобалізації та необхідність уніфікації інструментів оцінки й регулювання банківського сектору в цілому та системного ризику зокрема, положення, розроблені суб'єктами міжнародного рівня, імплементовані до законодавства та практики регулювання більшості країн. Країни, що розвиваються, у тому числі й Україна, також поступово запроваджують міжнародні норми регулювання системного ризику банківського сектору економіки.

На національному рівні ціллю регулювання системного ризику є забезпечення фінансової стабільності та здійснення позитивного внеску в економічне зростання. Варто зауважити, що немає єдиного суб'єкту регулювання, відповідального на досягнення цієї цілі. Натомість досягнення мети регулювання системного ризику забезпечується координацією зусиль суб'єктів регулювання на різних субрівнях.

Конвергенція та взаємозв'язки між окремими секторами економіки вимагають участі в прийнятті рішень стосовно забезпечення фінансової стабільності та протидії системному ризику суб'єктів регулювання різних галузей, а не лише центрального банку. Зазначене вимагає створення міжвідомчого рівня регулювання. Міжвідомчий орган формують представники центрального банку, уряду та інших державних інституцій (передусім органу, що здійснює регулювання конкуренції та органів регулювання фінансових ринків у випадку секторальної моделі регулювання чи моделі «двох вершин»). У зв'язку з цим варто констатувати, що з урахуванням положень теорії приватних інтересів, цілі окремих суб'єктів регулювання системного ризику можуть вступати у протиріччя. Зазначене потребує додаткового дослідження сучасного стану координації дій суб'єктів регулювання в Україні з метою вироблення рекомендацій щодо її покращання. Рішення міжвідомчого органу можуть мати як рекомендаційний, так і директивний характер. У зв'язку з цим повноваження стосовно регулювання системного ризику розподілятимуться між центральним банком та міжвідомчим органом. Вважаємо, що визначення необхідності регулювання (ідентифікація системного ризику, стресу) та запровадження інструментарію повинні визначатися на міжвідомчому рівні на засадах прийняття положень, обов'язкових до виконання. Однак конкретизацію та практичне запровадження інструментарію регулювання системного ризику здійснюють центральний банк, уряд та інші державні інституції; відповідальність за дотримання фінансової стабільності у цьому випадку покладається на того суб'єкта, який здійснює практичне запровадження інструментів. Наприклад, використання інструментів, що обмежують надмірну кредитну експансію, належать до компетенції центрального банку; податки, які повинні стримувати надмірний попит й зростання цін на нерухомість, запроваджуватиме уряд; регулювання конкуренції та недопущення зростання ринкової влади системно важливих банків повинен здійснювати відповідний орган регулювання конкуренції (в Україні – Антимонопольний комітет).

Водночас, необхідно зауважити, що більшість інструментів регулювання системного ризику належить до сфери застосування центрального банку. Саме тому в межах центрального банку формується стратегічний субрівень регулювання системного ризику, яке здійснюється колегіальними органами (комітетами), до яких входять представники центрального банку. Залежно від прийнятих колегіальними органами рішень на рівні структурних одиниць центрального банку (департаменти, відділи, сектори тощо) здійснюється запровадження інструментарію регулювання системного ризику банківського сектору економіки (тактичний субрівень).

За результатами аналізу праць учених-економістів [3; 5; 14] визначено, що регулювання можна поділити на захисне та пруденційне. Захисне регулювання має на меті абсорбцію негативних наслідків реалізації системного ризику (гарантування вкладів, державні гарантії, рефінансування, фінансова допомога проблемним банкам). Превентивне (пруденційне) регулювання спрямоване на попередження реалізації ризиків, а його мету можна визначити як забезпечення фінансової стійкості окремих банків та попередження реалізації системного ризику у банківському секторі економіки. Суб'єктами превентивного регулювання є міжвідомчі органи та центральний банк. Ураховуючи той факт, що пруденційне регулювання може здійснюватися як на мікро-, так і на макрорівні, його інструментарій формується у межах реалізації мікропруденційної та макроруденційної політик. Необхідно зазначити, що окремі інструменти можуть бути віднесені до обох із зазначених вище політик (наприклад, показники регулювання

ліквідності, вимоги до капіталу та ін.), що потребує додаткової внутрішньосекторальної координації процесів регулювання банківського сектору економіки.

Захисне регулювання має на меті абсорбцію негативних наслідків реалізації системного ризику. Здійснювати захисне регулювання може центральний банк шляхом надання банкам рефінансування для підтримання ліквідності чи фінансової стійкості; фонд гарантування вкладів забезпечує функціонування системи страхування депозитів та реалізує на практиці захист інтересів вкладників у випадку банкрутства банків; уряд може здійснювати підтримку банків на засадах надання державних гарантій та фінансування.

Вважаємо, що більш дієвим у регулюванні системного ризику є пруденційний підхід. На відміну від захисного, використання інструментів пруденційного підходу дозволяє зменшити негативний вплив системного ризику на банківський сектор економіки. Водночас обґрунтування застосування інструментів захисного або пруденційного підходу повинно здійснюватися за результатами оцінки потенційних втрат від реалізації системного ризику, що й зумовлює необхідність та напрями подальшого дослідження.

Висновки та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку.

1. Ґрунтуючись на класифікації теорій державного регулювання економіки, визначено необхідність державного регулювання економіки в цілому та банківського сектору зокрема. З чого зроблено наступний висновок:

- у сучасній економічній науці виокремлюють два основні підходи до економічного регулювання – позитивний та нормативний: нормативний підхід базується на теорії суспільних інтересів, яка визначає необхідність та зміст державного регулювання; сутність позитивного підходу ґрунтується на теорії приватних інтересів, яка передбачає формування чіткого алгоритму прийняття політичних рішень на засадах визначення змісту та структури банківського регулювання;

- необхідність регулювання у банківській сфері зумовлюється асиметрією інформації, моральним ризиком та уразливістю банківської системи до зовнішніх потрясінь.

2. Визначено організаційний базис та сформовано цілі регулювання банківського сектору економіки, а саме:

- організація регулювання базується таких складових: рівні; суб'єкти, їхня взаємодія, права, обов'язки та відповідальність; підходи та інструменти;

- на мікрорівні – це захист прав споживачів банківських послуг та забезпечення фінансової стійкості банків; на макrorівні – підтримання цінової стабільності, економіки та фінансової стійкості банківського сектору економіки; регулювання системного ризику має на меті забезпечення фінансової стійкості банківського сектору економіки. Це сприятиме здійсненню позитивного внеску в економічне зростання.

3. Виходячи з вищезазначеного, доцільною є розробка рекомендацій щодо складових регулювання системного ризику банківського сектору економіки: рівні, суб'єкти, цілі, підходи та інструменти. На цій основі у дослідженні сформовані концептуальні засади регулювання системного ризику банківського сектору економіки, використання яких сприятиме підвищенню раціональності та обґрунтованості рішень державних інституцій у попередженні та мінімізації негативного впливу системного ризику.

Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямку досліджень є обґрунтування застосування інструментів захисного або пруденційного підходу, яке повинно здійснюватися за результатами оцінки потенційних втрат від реалізації системного ризику.

Література

1. Koumbarakis A. *The Economic Theory of Bank Regulation and the Redesign of Switzerland's Lender of Last Resort Regime for the Twenty-First Century* / Thesis presented to the Faculty of Economics and Social Sciences at the University of Fribourg (Switzerland), in fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Economics and Social Sciences. Fribourg, Switzerland, 2017. 307 p.

2. Коваленко М. М. *Держава та банківський сектор : реалістична організація взаємодії* : монографія. Харків : Тім Publishing Group, 2015. 332 с.

3. Зверяков М. І., Зверяков А. М. *Антикризове управління фінансовою стійкістю банку в умовах економічних дисбалансів* : монографія. Одеса : ОНЕУ, 2015. 418 с.

4. *Діяльність банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації* : монографія / За заг. ред. Л. В. Кузнецової. Одеса : ОНЕУ, 2015. 289 с.

5. Жердецька Л. В. Макропруденційна політика: світовий досвід та українська практика. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 1 (60). С. 239–247.
6. Schäfer A., Schnabel I. & Weder di Mauro B. Financial Sector Reform After the Crisis : Has Anything Happened? *Review of Finance*. 2016. Vol. 20 (1). Pp. 349–362.
7. Belkhir M., Canelon B., Wijnandts J-Ch. Macroprudential Policies, Economic Growth, and Banking Crises. *IMF Working Paper*. 2020. No. 20/65. 52 p. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/05/22/Macroprudential-Policies-Economic-Growth-and-Banking-Crises-49264> (accessed 30 January 2020).
8. Yan Y., Yu W. & J. Zhao J. L. How signaling and search costs affect information asymmetry in P2P lending : the economics of big data. *Financial Innovation*. 2015. 1, 19. DOI 10.1186/s40854-015-0018-1.
9. Min D. Understanding the failures of market discipline. *Washington University Law Review*. 2015. Vol. 92. Issue 6. URL: https://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol92/iss6/5 (accessed 30 January 2020).
10. Miller M. & Zhang L. Externalities and financial crisis – enough to cause collapse? *Warwick Economics Research Papers*. July 2019. No. 1207. URL: https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/workingpapers/2019/twerp_1207_miller.pdf (accessed 03 February 2020).
11. FSB : *Organisational Structure and Governance*. URL: <https://www.fsb.org/organisation-and-governance> (accessed 05 February 2020).
12. *Committee on the Global Financial System* / Bank for International Settlements : website. URL: <https://www.bis.org/cgfs/index.htm> (accessed 05 February 2020).
13. *European Systemic Risk Board* : website / European System of Financial Supervision. URL: <https://www.esrb.europa.eu/about/orga/html/index.en.html> (accessed 07 February 2020).
14. Budnik K. & Kleibl J. Macroprudential regulation in the European Union in 1995–2014 : Introducing a new data set on policy actions of a macroprudential nature. *ECB Working Paper*. 2018. P. 2123.

References

1. Koumbarakis, A. (2017). *The Economic Theory of Bank Regulation and the Redesign of Switzerland's Lender of Last Resort Regime for the Twenty-First Century*. Thesis presented to the Faculty of Economics and Social Sciences at the University of Fribourg (Switzerland), in fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Economics and Social Sciences, Fribourg, Switzerland, 307 p.
2. Kovalenko, M. M. (2015). Derzhava ta bankivskii sektor: realistychna orhanizatsiia vzaïemodii: monohrafiia [*The state and the banking sector: a realistic organization of interaction: monograph*], Kharkiv: Tim Publishing Group, 332 s. [in Ukrainian]
3. Zvieriakov, M. I., Zvieriakov, A. M. (2015). Antykryzove upravlinnia finansovoiu stiiikistiu banku v umovakh ekonomichnykh dysbalansiv: monohrafiia [*Anti-crisis management of the bank's financial stability in conditions of economic imbalances: monograph*], Odesa: ONEU, 418 s. [in Ukrainian]
4. Diïalnist bankiv na kredytnomu rynku v umovakh asymetrii informatsii: monohrafiia (2015) [*The activity of banks in the credit market in conditions of information asymmetry: monograph*]. Za red. L. V. Kuznietsovoi, Odesa: ONEU, 289 s. [in Ukrainian]
5. Zherdetska, L. V. (2016). Makroprudentsiina polityka: svitovi dosvid ta ukrainska praktyka [*Macroprudential policy: world experience and Ukrainian practice*]. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Socio-Economic Research Bulletin, 1 (60), 239–247 [in Ukrainian]
6. Schäfer, A., Schnabel, I. and Weder di Mauro, B. (2016). Financial Sector Reform After the Crisis: Has Anything Happened? *Review of Finance*, 20 (1), 349–362.
7. Belkhir, M., Canelon, B., Wijnandts, J-Ch. (2020). Macroprudential Policies, Economic Growth, and Banking Crises. *IMF Working Paper*, 20/65. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/05/22/Macroprudential-Policies-Economic-Growth-and-Banking-Crises-49264> (accessed 30 January 2020).
8. Yan, Y., Yu, W. & J. Zhao, J. L. (2015). How signaling and search costs affect information asymmetry in P2P lending: the economics of big data. *Financial Innovation*, 1, 19. DOI 10.1186/s40854-015-0018-1.
9. Min, D. Understanding the Failures of Market Discipline, *Washington University Law Review*, 92, 6. Retrieved from: https://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol92/iss6/5 (accessed 30 January 2020).

10. Miller, M., & Zhang, L. (2019). Externalities and financial crisis – enough to cause collapse? *Economics Research Papers*, No. 1207. Retrieved from: https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/workingpapers/2019/twerp_1207_miller.pdf (accessed 03 February 2020).
11. *FSB: Organisational Structure and Governance*. Retrieved from: <https://www.fsb.org/organisation-and-governance> (accessed 05 February 2020).
12. *Committee on the Global Financial System* / Bank for International Settlements: website. Retrieved from: <https://www.bis.org/cgfs/index.htm> (accessed 05 February 2020).
13. *European Systemic Risk Board*: website / European System of Financial Supervision. Retrieved from: <https://www.esrb.europa.eu/about/orga/html/index.en.html> (accessed 07 February 2020).
14. Budnik, K. & Kleibl, J. (2018). Macroprudential regulation in the European Union in 1995-2014: Introducing a new data set on policy actions of a macroprudential nature, *ECB Working Paper*, 2123.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2020.

Прийнята до публікації 21.02.2020.